

מצות הכנסת אורחים

ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך:

והלכת בדבריו

איתא בפסיקתא זוטרותא (פרשת ראה כא, א) "אחרי ה' אלקיכם זה עשה, ד"א זו דרכיו של הקדוש ברוך הוא, מה הוא רחום וחנן אף אתה היה כן, מה הוא גומל חסדים אף אתה כן.

וכן מבואר בסמ"ק (מצוה מו) שמקור החיוב של גמילת חסד הוא "והלכת בדבריו", וז"ל לגמול חסדים דכתיב (שמות י"ח) והודעת להם הדרך אשר ילכו בה. וכן הוא אומר (דברים כ"ח) והלכת בדרכיו. וזאת המצוה גדולה מצדקה כמו שאמרו חז"ל (סוכה דף מ"ט) שהיא בגופו ובממונו, וזהו לשמח חתן וכלה. ומעבירין המת מלפני חתן וכלה, וזה וזה לפני מלך ישראל. וגם לנחם אבלים. וזה וזה בכלל והלכת בדרכיו. כמו שנעשה הקדוש ברוך הוא שושבין לאדם הראשון ונחם יצחק אבינו.

אמנם הרמב"ם (סהמ"צ מ"ע ח) מפרש החיוב לדמות לה' על עניני מדות, וז"ל היא שצונו להדמות בו יתעלה לפי יכלתנו והוא אמרו (תבוא כח) "והלכת בדרכיו". וכבר כפל צווי זה ואמר (עקב י ויא) "ללכת בכל דרכיו". ובא בפירוש זה מה הקדוש ברוך הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הקדוש ברוך הוא נקרא חנן אף אתה היה חנן, מה הקדוש ברוך הוא נקרא צדיק אף אתה היה צדיק, מה הקדוש ברוך הוא נקרא חסיד אף אתה היה חסיד. וכבר נכפל הצווי הזה בלשון אחר ואמר (ראה יג) "אחרי ה' אלקיכם תלכו".

אבל בסוף המצוה הוסיף שג"כ בא לחייב פעולות, וז"ל ובא בפירוש ג"כ (סוטה יד, א) שענינו להדמות בפעולות הטובות, והמדות החשובות, שיתואר בהם הקל יתעלה על צד המשל יתעלה על הכל עילוי רב.

וכ"כ הרמב"ם ביד החזקה (דעות א, ה) וז"ל מצווין אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים והם הדרכים הטובים והישרים שנאמר והלכת בדרכיו. כך למדו בפירוש מצוה זו, מה הוא נקרא חנן אף אתה היה חנן, מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש. ועל דרך זו קראו הנביאים לקל בכל אותן הכנויין ארך אפים ורב חסד צדיק וישר תמים גבור וחזק וכיוצא בהן, להודיע שהן דרכים טובים וישרים וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כחו.

מה אברהם הנחיל לבניו

הרמב"ם ממשיך וכתב וכיצד ירגיל אדם עצמו בדעות אלו עד שיקבעו בו, יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי הדעות האמצעיות ויחזור בהם תמיד עד שיהיו מעשיהם קלים עליו ולא יהיה בהם טורח עליו ויקבעו הדעות בנפשו, ולפי שהשמות האלו נקרא בהן היוצר והם הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה, נקראת דרך זו דרך ה', והיא שלמד אברהם אבינו לבניו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו', וההולך בדרך זו מביא טובה וברכה לעצמו שנאמר למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו.

מבואר בדבריו פשט חדש בהפסוק "כי ידעתיו ... לילך בדרך השם, שהכוונה להרגיל אותם במצות "והלכת בדרכיו".

בכלל ואהבת לרעך כמוך

ובהל' אבל (יד, א) כתב הרמב"ם עיקר דיני גמילת חסדים, וכתב שהן נכללים במצות "ואהבת לרעך כמוך". וז"ל מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, (צ"ע למה לא נקט אלא לוויה ולא שאר עניני הכנסת אורחים), ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת על הכתף, ולילך לפניו ולספוד ולחפור ולקבור, וכן לשמח הכלה והחתן, ולסעדם בכל צרכיהם, ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור. אע"פ שכל מצות אלו מדבריהם הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחריך בתורה ובמצות.

האם יש קיום מצות צדקה כשהעני אינו נצטרך

על פי השני גדרים במצות גמילת חסדים, מטעם "והלכת בדרכיו, ומצות "ואהבת לרעך כמוך", כתב בספר חבצלת השרון ליישב קושיא גדולה.

דהנה ההכנסת אורחים המצוייר בפרשתינו לכאורה לא היה בו משום הכנסת אורחים אמיתי, שהמלאכים הרי לא היו נצרכים לא להמים לרחיצה, ולא האוכל (אפילו לשון עם חרדל) לאכילה, ובכל זאת זה ה"הכנסת אורחים" שנשתבח בו אברהם אבינו. ועי' בספר אהבת חסד שמאריך במה שאפשר ללמוד מהכנסת אורחים של אברהם אבינו.

שכר שקיבל אאע"ה על הכנסת אורחים

ובאמת ראיתי בספר תורת המנחה (פרשת וירא דרשה ט עמוד 57) שמאריך בשכר שקיבל אברהם אבינו על ההכנסת אורחים, וז"ל צא ולמד מאברהם שאכלו בניו פירותיה ופירי פירותיה בעולם הזה במדבר ובארץ ולעולם הבא. דאמר ר' אלעזר בשם ר' סימון (ב"ר פרשה מח) אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אתה אמרת "יוקח נא מעט מים", חייך שאני פורע לבניך (במדבר כא, יז) "עלי באר ענו לה". אתה אמרת "והשענו תחת העץ", חייך שאני פורע לבניך (תהלים קה, לט) "פרש ענן למסך", ואומר (ויקרא כג, מג) "כי בסכות הושבתי את בני ישראל". אתה אמרת "ואקחה פת לחם", חייך שאני פורע לבניך (שמות טז, ד) "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים". אתה רצת לקחת בן בקר, חייך שאני פורע לבניך (שמות יד, יט) "ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם". אתה הלכת עמהם לשלחם וללוותם, חייך אני פורע לבניך (שמות יג, כא) "וה' הולך לפניכם יומם".

ואין לי אלא במדבר, בארץ מנין. "יוקח נא מעט מים", (דברים ח, ז) "ארץ נחלי מים וגו'". "והשענו תחת העץ", (מלכים א, ה, ה) "איש תחת גפנו ותחת תאנתו". "ואקחה פת לחם", (דברים ח, ח) "ארץ חטה ושעורה וגו'". "ויקח בן בקר רך וטוב", (שם ח, יג) "ובקרך וצאנך ירביון". "והוא עומד עליהם", (תהלים פב, א) "אלקים נצב בעדת א-ל". "ואברהם הולך עמם לשלחם", "כי ה' אלקיכם ההולך עמכם וגו'".

ואין לי אלא במדבר ובארץ, לימות המשיח מנין. "יוקח נא מעט מים", (זכריה יד, ח) "ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים", (ישעיה יב, ג) "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה". "והשענו תחת העץ", (עמוס ט, יא) "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת", (ישעיה ד, ו) "וסוכה תהיה לצל יומם מחורב". "ואקחה פת לחם", (תהלים עב, טז) "יהי פסת בר בארץ", ועתידה ארץ ישראל להוציא גלוסקאות וכלי מילת (כתובות קיא, ב). "ויקח חמאה וחלב ובן הבקר", (ירמיה לא, יא) "ובאו ורגנו במרום ציון ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר". "והוא עומד עליהם", (ישעיה כה, ט) "ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה וגו'". "ואברהם הולך עמם", (ישעיה נב, יב) "כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלקי ישראל".

ומסיק שם והלא דברים קל וחומר ומה מי שעושה חסד עם מי שאינו צריך חסד כך, מי שעושה חסד עם מי שהוא צריך חסד על אחת כמה וכמה אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא ואשרי בניו אחריו. ומה טוב ומה נעים מאמר דוד אשרי משכיל אל דל, אל המדלדל אנא ואנא.

תפלת ירמיהו על אנשי ענתות

ואילו אצל ירמיהו מצינו (ב"ק טז, ב) שהתפלל שהקב"ה יכשיל את אנשי ענתות שהצדקה שלהם יהיה לאנשים שאינם מהוגנים, וז"ל הגמ' דרש רבא מאי דכתיב "יהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם", אמר ירמיה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אפילו בשעה שעושין צדקה הכשילים בבני אדם שאינם מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהן שכר. הרי שאע"פ שחשבו לעשות צדקה אינם מקבלים ע"ז שכר משום שאליבא דאמת היו אנשים שאינם מהוגנים.

[ועי' ברבינו יונה (אבות א, ב) שאין הכוונה שיש להם כסף, אלא שאינם מהוגנים מצד יראת שמים וכו'. ועי"ע בספר חסידים (סימן סא) שגם נענש, וז"ל כתיב בקהלת (ד, ו) "טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח נחת רוח ליוצרים", כי טוב מלא כף כשאדם נותן ליראי שמים עניים שירדו מנכסיהם ממלא חפנים לעניים שאינם מהוגנים, אשר בהם עמל ורעות רוח. ולא עוד אלא שנחשב לו לעון כשהוא נותן לפריצים ונותן להם אתנני זנות, ומקיים מורדין בהקב"ה בעולם. לפיכך יתפלל אדם להקב"ה לעולם שיזמין לו בני אדם מהוגנים].

וכן מבואר ביד רמ"ה (ב"ב ט, ב) דאיתא התם וא"ר יצחק מאי דכתיב "רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד", כל הרודף צדקה הקדוש ברוך הוא ממציא לו מעות לעשות מהן צדקה. רב נחמן בר יצחק אמר הקדוש ברוך הוא

ממציא לו בני אדם מהוגגין לעשות בהן צדקה. לאפוקי מדדרש רבא, דדרש רבא מאי דכתיב "ויהיו מוכשלים לפניך", אמר ירמיהו לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אפילו בשעה שכובשין את יצרם לעשות צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגגים, שלא יקבלו עליהם שכר. וכתב הרמ"ה שמעין מינה לדברי הכל דהאי מאן דיהיב צדקה לבני אדם שאינם מהוגגין לאו צדקה היא.

ועי"ע בנמו"י (ב"ק ו, ב) שכתב בשם הרמ"ה שהוא דאינו מקבל שכר, היינו דוקא במי שיודע בו, אבל אם אינו מכיר ואפשר שהוא הגון שכר יש לו, שהרי לשם מצוה מכוין. ועוד דאי לא תימא הכי אתה נועל דלת בפני כמה מהוגגים במקום שאינם נכרים, ומעשה דרבי פרק השותפין (ח, א) מסייע לן דהדר אמר יכנסו הכל. ולכאורה דברי הרמ"ה סתרי ההדדי.

ובספר הנ"ל רצה ליישב על פי הנ"ל, שמצד מצות "ואהבת לרעך כמוך", שכולל כל מצוות בין אדם לחבירו, תלוי אם חבירו קיבל מה שצריך או לו, ולכן כתב הנ"ב שאין הכוונה מעכב. ומה"ט אמרו חז"ל שאפילו אם נפל מטבע מכיסו והרימו עני קיים בזה מצוה. ומאידך היכא שאינו הגון לא קיים כלום. ובספר אהבת ציון (דרוש י) הביא בשם אביו הנודע ביהודה שכל מצות ה' אם אינו עושה לשם מצוה אין בו ממש ואינו עושה כלום, דהא אם נטל לולב או מניח תפילין וציצית ולולא שיש בו מצות הבורא ב"ה אשר צוה לעשות דבר זה אין במעשה הזה שום תועלת מצד עצמותו, רק המצוה במה שמקיים מצוה הבורא ב"ה אשר צונו לעשות כן אותו קיום המצוה גורם חשיבות ויקר תפארת המעשה, ולכך אם אינו עושה לשם מצוה אין בו ממש. אבל בנתינת צדקה אף שאין בו מחשבת מצוה אפ"ה יש תועלת ופועלה בעשיתו דהא העני נהנה ממנו, ואין חילוק להעני אם מקבל אותה צדקה לשמה או לא. ולכך ביקש ירמיה שהקב"ה יכשילם בבני אדם שאינם מהוגגין, כדי שאפילו שכר מעשה לא יהיה בידם.

אבל מצד ה"והלכת בדרכיו" שכל ענינו להזדמות להקב"ה, א"כ אינו תלוי בתוצאת המעשה אלא בכוונת מעשיו, שע"י פעולותיו משריש בעצמו כל המדות הטובות שרוצה להזדמות בהם להקב"ה, א"כ אפילו אם באמת לא היו עניים סכ"ס הוא עשה פעולה של "הדמות לבוראו".

ולכן אצל אנשי ענתות שהיו רשעים גמורים, ולא התכוונו ללכת בדרכי השם, א"כ אצלם אין לדון אלא מחמת מצות צדקה, ובזה אם הזדמן לפנייהם אנשים שאינם מהוגגים לא קיימו כלום.

ובזה מיושב ג"כ הסתירה בדברי הרמ"ה, שאע"פ שכתב שאם נתן צדקה למי שאינו הגון לא קיים "מצות צדקה", אבל שכר יש לו, מטעם "והלכת בדרכיו".

ובזה מיושב גם ה"הכנסת אורחים של אברהם אבינו, שהרי כבר הבאנו לעיל מהרמב"ם שעיקר העבודה של אברהם היה להדריך ילדיו במצות "והלכת בדרכיו", א"כ כאן שהיה כוונתו לשם שמים שפיר קיים ה"והלכת בדרכיו", אע"פ שבאמת לא היו נצרכים.

חייב לעשות מצוה

על תפלת ירמיהו שיזדמן לאנשי ענתות אנשים שאינם מהוגגים, הק' הגרא"ו (ביאור אגדת חז"ל בסוף קוה"ע סי' ג) מההיא דאמרינן (ברכות ו, א) אמר רב אשי חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, א"כ אם נזדמן להם עניים שאינם מהוגגים אינם אלא אונס.

ותי' שיש שני ענינים בקיום מצוה, אחד שמקיים רצון ה', ב' שנעשה התועלת המיועד בעשיית המצוה. א"כ הא דאמרינן שמקיים שכר כאילו עשאה אינו אלא מצד שקיים מצות ה', אבל לא היה כאן התועלת של המצוה. וזה שמקבל שכר על שקיים מצות ה', אינו אלא למי שהתכוון לקיים המצוה, אבל אם אינו מכוון למצוה אין לו את השכר, אבל מצד תועלת המצוה שפיר שייך אפילו לא התכוון. א"כ אנשי ענתות שהיו רשעים ולא התכוונו לקיים מצות אלא הבורא אלא לכבודם, אז אם נזדמן להם אנשים שאינם מהוגגים אז ממ"נ אין להם שכר, שמצד הציווי הרי לא התכוונו, ומצד התועלת הרי נתנו לאנשים שאינם מהוגגים.

אבל לכאורה יש לתמוה עליו, שהרי נוסח הגמ' בב"ב היא "אפילו בשעה שכובשין את יצרם", משמע שמיירי כן עושים לשם מצוה לא לכבוד, דא"כ אין כאן כבישת היצר.

ובספר הנ"ל ת' על פי דרכו, שהלא התכוונו לשם הליכה בדרכיו, ומצד מצות צדקה היו אנשים אינם מהוגנים. ולדבריו נחא מה שהקשינו, שאפילו אם נאמר שכבשו יצרם, מסתבר שזה רק לגבי מצות הצדקה, אבל אם היו רשעים בוודאי לא התכוונו על הליכה בדרכיו.

האם הנאנס ולא עשה יש לו שכר קיום המצוה או אינו אלא "כאילו"

בספר "הערות הגרי"ש אלישיב" (ברכות ו א) הביא דברי המשך חכמה שבמצוות לא תעשה במקום שסומך על הרוב שלא בדק ואכל טריפה לא עבר על מצוות התורה, שהרי התורה לא אסרה לאוכלו במקום שיש רוב להכשירו, משא"כ במצוות עשה כגון בתפילין שסמך על הרוב ולא בדק, אף שלא עבר על ביטול עשה אך מ"מ לא קיים המצווה.

ותמה עליו מהא דאמרין שהחושב לעשות מצוה ולא עשאה חשבינן ליה כאילו עשאה, וא"כ מש"כ בעל המשך חכמה לחלק בין מצוות עשה לאיסורים הוא לא כסוגיין.

ות' שמה שאמרין "כאילו עשאה" אין פירושו שקיים ממש המצוה שהרי ס"ס לא קיים, אלא רק שמחשבין לו המחשבה כאילו עשאה, וכן נראה בכל מקום שאמרין בתלמוד "כאילו".

כל שנה שאין תוקעין בתחלתה

ובספר "הערות" (קידושין מ, א) העיר מההיא דר"ה (טז, ב) כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה מריעין לה בסופה, וביאר הבה"ג (הובא בתוס' שם) דאין הכוונה כשחל בשבת אלא הכוונה בנאנסו ולא תקעו, והרי "נאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה". ת' הגריש"א זצ"ל דלא קשיא מידי, דהכא איירי לענין קבלת שכר, אבל עכ"פ הענין של "בלבול השטן" לא נתקיים כשנאנסו ולא תקעו.

אמנם אין דבריו פשוטים שבספר מהרי"ל (הלכות שופר אות ט) איתא וז"ל אמר מהר"י סג"ל הא דאמרנן כל שנה שאין תוקעים בתחלתה מריעים לה בסופה, היינו דוקא שאם מזידין שלא לתקוע, **אבל אם נתבטל התקיעה מחמת אונס לא יאונה להם כל און**.

גם בריטב"א משמע שהיכא שהיה אונס אין שום בעיא, דיעויין שם שפירוש מדנקט הטעם "דלא איערבב שטן", משמע שאינו אומר שאין תוקעין כלל, דא"כ למה לי האי טעמא והלא יום זה יום הדין ואמר הקדוש ברוך הוא שנתרצה לפניו בשופר שנזכה בדין כאדם המתרצה בקרבנו ומתכפר לו, **וכשאנו פושעין במצוה זו** אנו נענשין לא מפני מצוה זו דהא לא ענשי בית דין של מעלה אעשה אלא בעידן ריתחא (מנחות מא, א), אלא כי בביטול ריצוי זה ומצוה זו בטל קרבן ובטלה כפרת עונותינו הקודמין ומתחייבין בדין כמי שחטא ואינו מביא קרבנו שאמרה תורה. משמע דווקא היכא שפשע, ודו"ק.

רופאים שלא תקעו משום שהיו עסוקים בהצלת נפשות

הגר"י זילברשטיין שליט"א מביא (בספרו חשוקי חמד (ר"ה שם) שנשאל מרופאים שנמצאים בבית חולים ולא הצליחו לתקוע עקב פיגוע המוני ומצטערים על כך, כי שופר היה בידם אך לא היה להם פנאי לתקוע, האם נאמר עליהם את האמור בר"ה כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה, מריעין לה בסופה.

והביא דברי חמיו מרן הגרי"ש זצ"ל שאע"פ שמקבל שכר כי נאנסו, אבל עכ"פ את הענין של בלבול השטן לא נתקיים כשנאנסו ולא תקעו. ולפי זה יש לדון שאף בעניננו אף על פי שודאי יקבלו שכר על התקיעה כי רצו לתקוע, מכל מקום השטן לא בולבל.

אבל כתב שנראה דבעניננו הרי היו עסוקים במצוות הצלת נפשות, דודאי דמי שנאנס מעשיית מצוה אחת, ע"י שנתחייב לעסוק במצוה אחרת, דאינו סימן קללה, אלא ברכה. ובפרט דשופר אינו דוחה שבת, ואילו פקוח נפש דוחה אותה. (צ"ע שזה לא מראה שפיקו"נ יותר חמור, אלא שגזרו שלא יתקע משום שהכל חייבים בת"ש וחששו שילך אצל בקי ויעבירנה ד"א ברה"ר). א"כ הרי עסק בדעדיף מיניה, והרי זה דומה לר"ה שחל בשבת שמבואר בתוס' (הנ"ל) שלא מריעים בסופה. ונראה שכ"ש כשעסק בהצלת נפשות שדוחה שבת, וכל מה שנתבאר שבנאנס מריעין בסופה, היינו כשנאנס באופן שלא היה חייב לקיים מצוה אחרת, אבל כשהיה צריך לקיים מצוה שגדולה יותר, אדרבה ייטיבו לו בסופה.

הנותן צדקה ל"עני" מכספי מעשר ונתברר שהיה עשיר

בספר חשוקי חמד (ב"ק טז, ב) מביא מעשה שהיה בראובן שהגיע לפניו אחד שהיה נראה כעני, וביקש שיתן לו צדקה לצורך דחוף. ראובן נתן לו צדקה מכספי המעשר שהיו ברשותו, ואח"כ נתברר שהלה היה נוכל, והוא לא היה עני כי אם עשיר. ועתה נסתפק ראובן, האם הוא קיים מצוות צדקה, והאם הוא יצא ידי חובת מעשר כספים, או שמא הוא מחוייב לחזור וליתן מעשר כספים.

ע"ש שמאריך בדברים ומסיק מכיון שהנותן חשב בשעה שהוא נתן את הכסף שהוא מקיים בזה מצוות צדקה, ועוד שלפי מה שחשב שהמבקש הוא עני, הרי שהיה מחוייב לתת לו צדקה, אם כן קיים בזה מצוות צדקה, ואף יצא ידי חובת מעשר כספים. ומביא ראיה מהנמוק"י שאם אינו מכירו, ואפשר שהוא הגון, יש לו שכר, שהרי לשם מצוה מכוון. ועוד דאי לא תימא הכי, אתה נועל דלת לפני כמה מהוגנים במקום שאינם ניכרים.

אמנם לפי הנ"ל יש לדון על דבריו, שאע"פ שיש לו שכר שקיים מצות "והלכת בדרכיו", אבל שכר מצות צדקה אין לו. א"כ לא יצא ידי חובת מעשר כספים שמיועד למצות צדקה, לא למצות "והלכת בדרכיו". אבל ממש"כ בסוף דאל"כ נעלת דלת, אולי יש להוכיח שפטור לתת עוד הפעם, וד"ק.

מה נקרא אורח

כתוב בשו"ע (או"ח שלג) וכל שבות שהתירו משום צורך מצוה מותר ג"כ לצורך אורחים, וכתב הרמ"א שלא מקרי אורחים, אלא שנתארחו אצלו בביתו, או שזימן אורחים שנתארחו אצל אחרים (תרומת הדשן סי' ע"ב), אבל כשזימן חבירו לסעוד אצלו לא מקרי אורחים, ואינו סעודת מצוה רק סעודת רשות.

גדול יותר מהשכמת ביהמ"ד

בספר אהבת חסד (ח"ג פ"א) מאריך במעלת גמילת חסדים והכנסת אורחים. ע"ש שמביא הא דאיתא (שבת קכ"ז) א"ר יוחנן גדולה הכנסת אורחים כהשכמת ביהמ"ד, ורב דימי מנהרדעא אמר יותר מהשכמת ביהמ"ד.

לבטל מת"ת בשביל מצות הכנסת אורחים

ובהערות שם רצה לחדש שלפ"ז אם השכים לילך לביהמ"ד ונזדמן לו אורחים מוטב יותר שיתעסק במצוה זו. אבל כתב דהני מילי כשאין לו בביתו מי שיקבלם כהוגן, (ולפעמים אם האורחים הם נכבדים ביותר נכון שהוא בעצמו ישמש לפניהם לכבודם), דאל"ה הלא קי"ל (יו"ד סימן רמ"ו) דאם נזדמן לפניו מצוה כשהוא עוסק בת"ת ותוכל המצוה להעשות ע"י אחרים אין מבטלין מת"ת. ובודאי דאפילו כשעדיין לא התחיל ללמוד ג"כ דינא הכי, דאין מבטלין מת"ת, דהא ידוע דת"ת נגד כולם.

וגם דהא בגמרא (מו"ק ט, ב) יליף זה מקרא דכל חפצים לא ישוו בה, והיינו חפצי שמים, וא"כ בודאי ת"ת עדיף ממצוה בכל גווני אם אפשר לה להעשות ע"י אחרים, דאל"ה הלא שוה לתורה, ומדלא חילקו הפוסקים בין מצוה למצוה ש"מ דאפילו בהכנסת אורחים ג"כ דינא הכי, וגם הקרא כולל כל החפצים בענין אחד ואמר דכולם לא שוו בה.

ואע"ג דאיתא בכתובות (יז, א) דמבטלין ת"ת להוצאת המת, והיינו אפילו ביש לו מתעסקין לקבורה ועוד הרבה יותר, כדאיתא שם בגמרא התם היינו טעמא כיון דהוא קרי ותני כבוד התורה הוא שיהיה נטילתו כנתינתו. אע"ג דקבורה הוא מ"ע דאורייתא וההתעסקות בענין זה הוא גדול מאוד, והוא גמ"ח של אמת, אפ"ה כיון שהמצוה תוכל להעשות ע"י אחרים ויש לו אנשים כל צרכו לענין זה אין מבטלין, וה"נ בענינינו.

ואע"ג דמשמע בגמרא (ב"מ פ"ז) דמה שהשתמש א"א בשלוחו ליקח מים שאמר יוקח נא מעט מים פחת בזה את המצוה, ושילם לו הקדוש ברוך הוא ג"כ ע"י שליח, התם כיון דבלא"ה היה מוכח לבטל מן התורה בשביל האורחים, כי אצל א"א היה שייך כל עניני התורה כי נתגלה לו הכל בנבואה כדכתיב עקב שמע אברהם בקולי וגו' חוקותי ותורותי וכמו שפירש"י שם, טוב יותר שהכל יעשה בעצמו כי מצוה בו יותר מבשלוחו כדאיתא בקידושין (מא, א). א"נ כיון שהאורחים היו נכבדים ביותר כי היו מלאכים ונתלבשו בדמות אנשים, נכון שהוא בעצמו ישמש הכל לפניהם לכבודם, ואע"ג דהוא לא ידע מזה, מ"מ לקחת המים שהיה ע"י שליח לא היה לפי כבודם, וע"כ לא היה עבור זה שכרו כ"כ גדול.

גם הכנסת אורחים דא"א שאני שהקריא עי"ז שמו של הקדוש ברוך הוא בפי כל בריה, כמו שדרשו חז"ל על הפסוק "ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם אברם בשם ד' אל עולם", ע"כ כל פעולותיו בזה הוא בכלל תורה שהודיעם עי"ז יחודו של הקדוש ברוך הוא והשגחתו על העולם.

ומ"מ בכמה דברים אנו למדים מהכנסת אורחים דא"א מדישבה אותו הכתוב לבסוף עבור מדת הצדקה שלו כדכתיב וד' אמר המכסה אני מאברהם וגו' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' לעשות צדקה ומשפט משמע דטובת הצדקה להיטיב עם האורחים הוא ג"כ ענין גדול ונורא

יותר מקבלת פני השכינה

עוד איתא התם (שבת קכז, א) אמר רב יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחין מהקבלת פני שכינה דכתיב ויאמר ה' אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר וגו'.

הגר"ש היימן זצ"ל (מכתבים בספר חידושי ר' שלמה סי' ל"ז) דן בהשאלה האם העוסק במצוה קיומית פטור מן המצוה, ומסיק דאינו נפטר. ע"ש שמביא ראיה מאברהם אבינו שהפסיק מלקבל פני השכינה בשביל מצות הכנסת אורחים.

אך צ"ע בזה, דלכאורה דבר פשוט הוא דהיות וכל המקור של עוסק במצוה פטור מן המצוה הוא מ"ולכתך בדרך" שרק בלכת דרך חייב, א"כ מסתברא שגם מצוה קיומית לא נחשב "לכת דרך", א"כ למה שלא יפטר מלקיים שאר מצות. וההיא דאא"ה י"ל דקבלת פני השכינה אף דבוודאי הוי דבר גדול אבל אין בו משום קיום מצוה, אבל עדיין צ"ע דסכ"ס לא הוי "לכת דרך".

חולה בשנים מקרא ואחד תרגום

כתב הרדב"ז (ח"ג סי' תכ"ז) שלענין החולה רואה אני שהוא פטור לגמרי, ולא יהא אלא מצטער שהוא פטור מן הסוכה. דברי הרדב"ז אלו לכאורה תמוהים שלכאורה הטעם שחולה פטור מן הסוכה, משום דהוא מצטער, ומצטער פטור מן הסוכה, אבל א"כ כבר כתבו בתוספות (סוכה כו, א), שמצטער דפטור מן הסוכה, היינו מ"תשבו כעין תדורו", דאין אדם דר במקום שמצטער. וכן הוא להדיא במאירי (סוכה כה, א) וז"ל וטעם כולם תשבו כעין תדורו, והרי אין מטריחין לאדם בהיותו בחליו לעמוד במקום שמזיק לו. א"כ פשוט שאין זה אלא פטור בסוכה ולא בשאר מצוות.

תספורת בר"ח אייר

הרדב"ז הולך פה לשיטתו (ח"ב סימן תרפז) לענין תספורת בר"ח אייר, עי"ש שנשאל על מה שנהגו להסתפר בראש חדש אייר, האם הוא מנהג הגון או לא. והשיב שהוא עצמו מסתפר כל חדש ניסן ור"ח אייר, וכן נהגו רוב העולם. והטעם כיון שהם אסורים בהספד ובתענית אין אבילות זה שהוא תלוי במנהג נוהג בהם. ומה שכתוב בב"י שמנהג זה הוא בטעות אינו נכון כלל, דאפילו לדידן שאין אנו נוהגין איסור התספורת אלא עד ל"ג לעומר, מ"מ ר"ח אינו בכלל האיסור כיון שהוא אסור בהספד ובתענית, שהרי עיקר איסור התספורת אינו מן הדין אלא ממנהג ואתי מנהג ומבטל מנהג בטעמא כל דהו.

תו איכא טעמא דאיכא צער בגידול השיער למי שרגיל להסתפר, ולא עדיף האי מנהגא ממצות עשה של סוכה דקי"ל מצטער פטור, ובל"ג יום רבי טפי והאדם מצטער.

הנהגת הגר"ע עם אורח

ידועה הסיפור עם הגר"ע שפעם התארח אצלו משהו בחג הסוכות, והיה חולה לכן לא ישב בסוכה אז אמר לאורח שילך לסוכה לבד. אחרי קצת זמן הופיע הגר"ע בסוכה לתדהמת האורח. הסביר לו הגר"ע שאע"פ שמצטער פטור מן הסוכה, אבל לא מצינו שפטור ממצות הכנסת אורחים. וזה דלא כהרדב"ז.